

KÉTFEJŰ SASOS KÁLYHACSEMPÉK ÓBUDÁRÓL

„Hej a sasnak körme között” – azaz Buda töröktől való visszafoglalásától a Habsburgok trónfosztásáig – gyakran láthatta a magyar ember a „császár fekete madarát”. Nemcsak a vonuló katonaság zászlóin, pénzen és cégéreken, de rárepült a mézeskalácsra is, a betelepített németajkúak igényei szerint. Ha pedig kályhacsempére került a sas, ez annyit jelentett, hogy az a ház belső felületeivel is a hivatalos hatalmat szolgálta. Az alább ismertetendő töredékek dr. Bertalan Vilmosné óbudai ásatásai során kerültek elő.¹

Óbudán a csempetöredékek tanúsága szerint ilyen épületek álltak:

Lajos u. 163., Lajos utca 163–165. között, Lajos utca 168. helyén, Korvin Ottó tér 1. és a tér nyugati oldalán, és még a Szél u. 5. számú ház helyén. A Zichy u. 7. szám alól félkész töredékeket tartalmazó selejtgödörből nyomó mintalap töredéke is előjött, mindkét oldalán² bordázott, barna mázatlan, a sas szárnymintájának részletével. Mérete 5x3 cm, sajnos pontosan hozzá illő csempét nem találtam. Bizonyítja, hogy német helyőrség a Várban, kormányhivatalok beköltözése, a budai sóelosztó indokolják a hivatalos épületek ilyen berendezését.

A töredék környezete: félkész fehér tálperemek, szürke mázatlan kályhacsempesarok és vörös anyagú lábasláb volt. A nyomóminták koptak, kiigazításuk után új változatok jöttek létre. Javítottak a friss csempén is: a Korvin Ottó téri sasfej szemén látni a friss vonalat. A kitöltő elemek (pl. szalagból tulipán) mind laposabbak lettek, a körvonal elmosódó. Csempéinken a folyamat látható, a lekoppott nyak és comb ferde kockamintát kap (toll jelzése).

A *Korvin Ottó tér 1.* csempetöredéke³ 14x20 cm, kiserkesztve 20x20 cm. A csempe alsó fele hiányos, máza sötétzöld, gyengén sárgás árnyalatú. Belső oldalán látszik, hogy nyomták a formába az agyagot. A karmok semmit nem markolnak, a körvonalak nem élesek, a külső oldalprofil is egyszerű, egyenes vonalú. A kályhát sokáig használták, átégett feketére.

Rétege: fehér kavics alatti barna, 160-190 cm. Környezetében voltak: szürke mázatlan szűrőtáldarab, vörös simított fazékkal, szász fajansztöredék, játékfazék.

A *Korvin Ottó tér nyugati oldalán* két össze nem illő darab (saroktöredék: karom és farok) és egy zöld mázas sasos csempe felső harmada fej- és mellrészsel, címerrel került elő. A címer felett romlott korona, a sasfej koronájából kéttollas bóbíta alakult. A lefaragott szalag tulipánformává vált. Belső durva felület mutatja, ez a csempe is mintából készült. A nyak ferdén kockázott. Máza sötétzöld, anyaga barna, finoman iszapolt.⁴ (1. kép 4., 5.)

Réteg: barna mocsárréteg, 140-160 cm.

Környezete: szürke mázatlan melencedarabok, csorga-

tott és írókás tálperemek, porcelán- és fajansztöredékek, a csempe a XVII. sz. közepére tehető.⁵

Ehhez a darabhoz hasonlít két töredék, a *Szél u. 5.* szám alól: sas hasrészlete és egy majdnem teljes félsas, fején a korona vonala még eredeti ívű, a szalag a nyak alatt is, a mellén a pajzs osztása *tükörképe a Korvin Ottó téri nyugati darabnak*.⁶

A *Korvin Ottó tér nyugati második* darabja nem hasonlít az elsőre: saroktöredék, fémes fényű sötétzöld mázzal. A farok tollai lekerekedtek, de jól láthatók a karmok. Anyaga a többihez hasonló, a hosszú használat miatt a peremeken is feketére égett. Mérete 9x11 cm, szerkesztve: 21x21 cm lehetett. Rétege: barna, törmelékes.

Környezete: rossz fedőmázás fehér nagy tálperemek. Ehhez a darabhoz hasonlít a *Lajos u. 163-ból* való csempelaptöredék, ahol a spirállá vált faroktollak levéllel bővültek. Rétege: beásás a kavicsos rétegbe, 208-220 cm.

ÖSSZEFOGLALÁS

A mintatöredék bizonyítja, Óbudán is készültek kétféjű sasos kályhacsempék. Idegen munkának tekinthető (fehér anyaga, világos máza és szép mintázata miatt) a *Lajos u. 158.* alatti sárga mázú szárnytöredék, párhuzamai a *sümegei vári* darabok között található. Rétege kevert kavicsos, a csatorna alatti bontásból. Mélység: 158-200 cm, délkeleti sarok.

Környezete: szürke melencedarab, kétféle zölddel csorgatott kályha- és tányértöredékek, ív- és levélmintás peremek, szürke nagy korsó és mázatlan vörös fazékkal.⁷ A legkorábbi két felvidéki bokálytöredék.⁸

Az időrend tehát így alakul:

A XVII. század közepéről: Korvin Ottó tér, nyugati darab Lajos u. 163–165.

Szél u. 5., két töredék.

A XVII. század második fele: Lajos u. 158. (nem helyi termék).

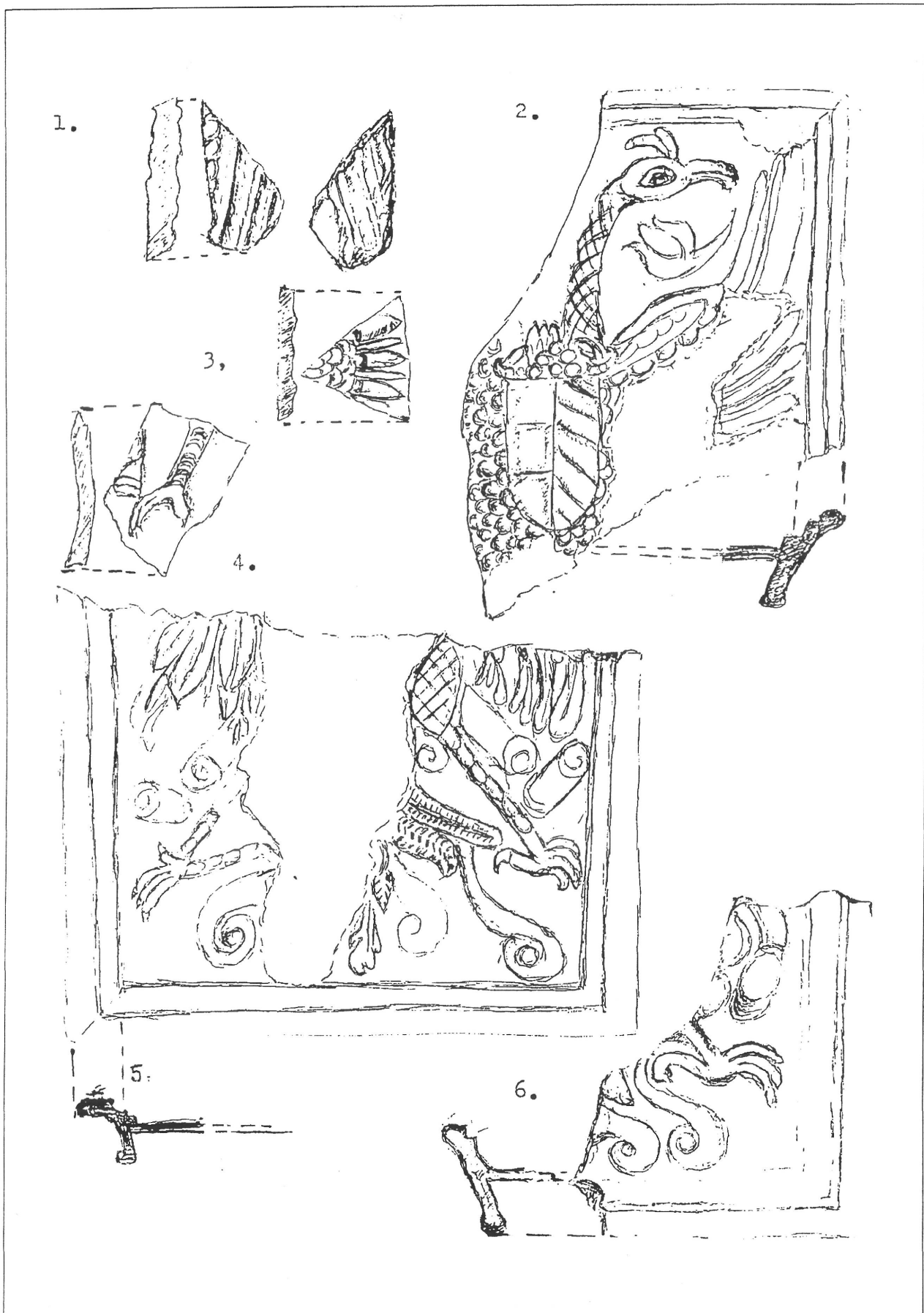
A XVII. század végétől: Korvin Ottó tér 1.

A kor: a XVII. század második felétől a XVIII. század fordulójáig tart.⁹

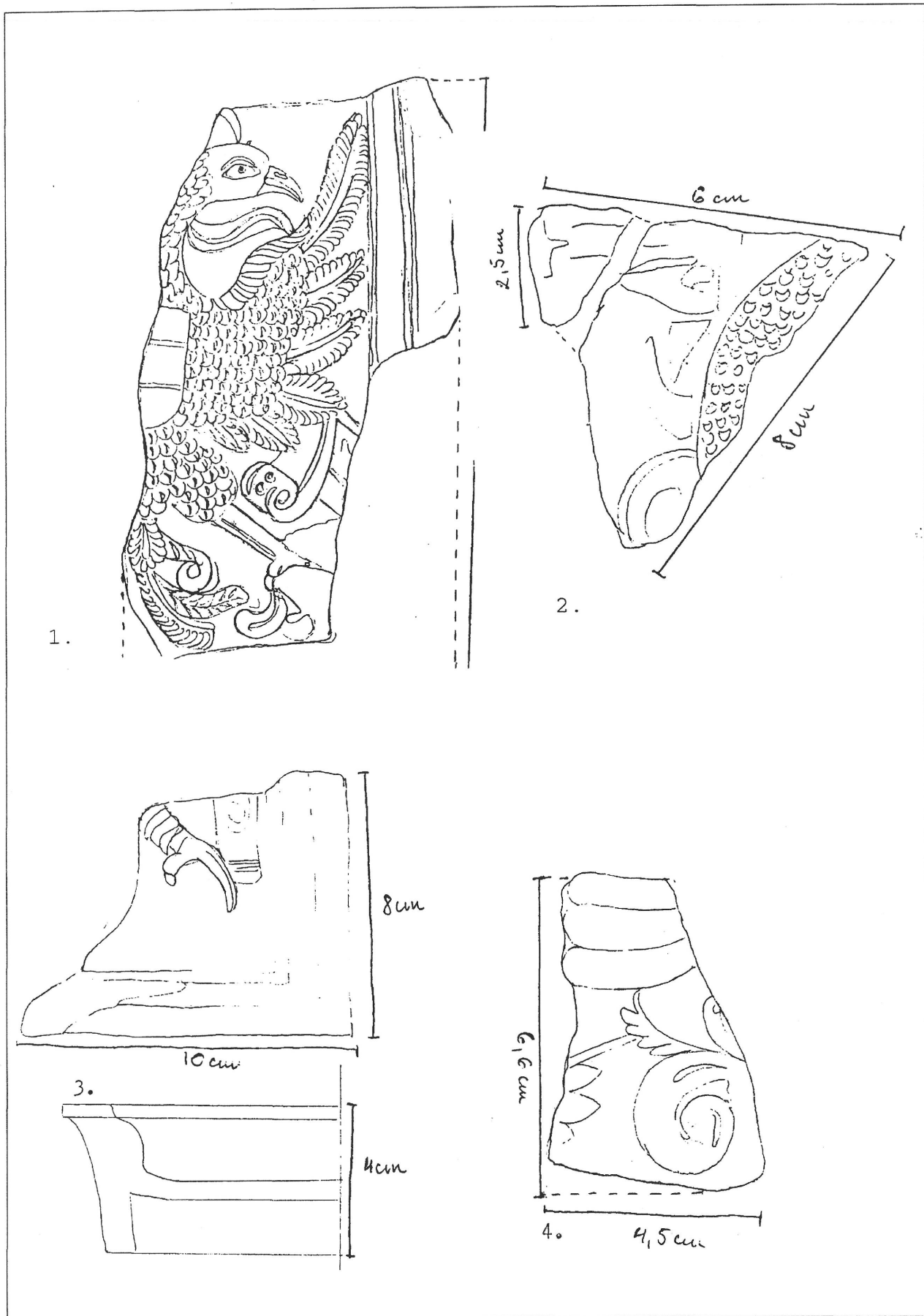
A csempék mindössze négy formai változatra bonthatók:¹⁰

A *Korvin Ottó tér nyugati* darabja és a *Szél utcai töredék* főleg a nyakak sávozásában térnek el. A *Korvin Ottó u. 1-nek* méretben egyező, de elmosódott körvonalú hasonló darabja a fémes fényű saroktöredék. Ehhez a második csoporthoz tartozik a *Lajos u. 163-ból előkerült* darab.

A harmadik csoportba a két karomtöredék (tükörképek, *Lajos u. 165. és 163–165. között*).

1. kép. Csempé kétoldalas nyomóduca. Zichy u. 7.; 2. Csempetőredék, Korvin Ottó tér; 3. Csempetőredék, Korvin Ottó tér I.; 4. Korvin Ottó tér Nyugati oldal, saroktöredékek; 5. Korvin Ottó tér Nyugati oldal, saroktöredékek; 6. Csempetőredék Szél u. 5. (rajz: Juhász Etelka)

2. kép. 1-2. Korvin Ottó u. Nyugati rész csempetőredékei; 3-4. Lajos u. 163. csempetőredékek.
(rajz Aszt Ágnes)

Negyedik lenne az idegen darab: Lajos u. 168., szárnytöredék.

A cserépkályhákat három helyszínen legalább kétszer meg-újították.

Az óbudai csempék megelőző nemzedékét a süme-gi csempék között lehet megtalálni. Figyelmet érde-mel, hogy Sümeg még a múlt században is fontos né-pi fazekastelep volt. Nagyság szerint a süme-gi vári csempék mérete 22x22 cm, az óbudaiké 20–22 cm kö-zött van, a többszörös másolás miatti méretzsugorodás

ebbe belefér. A Zichy utcai mester a helyi igényeket valószínű süme-gi minták alapján elégítette ki.

Jól látható, hogy egyedül a Korvin Ottó téri darabok vannak szürkére átégve, a többi kályhát még sokáig használhatták volna, de szétverték. Az okot a vár újjá-épülésében kell keresni. A tűz, a városi tanács elcsapása után a nagy Grassalkovich báró kemény szervezésének köszönhetően a hivatalos szervek felköltözhettek a Vár-ba, s a terület új gazdáinak nem kellett megtartani a hatalom jelképeit.

JEGYZETEK

1. Az anyagért és a rendelkezésemre bocsátott dokumentációért itt mondok köszönetet.
2. 1. kép 1.
3. 1. kép 3.
4. Köszönet Némethy Endrénének és Sztankay Ágnesnek.
5. KOZÁK, 194., 88. kép.
6. KOZÁK, 194., 88. kép.
7. KOZÁK, 46. kép: Süme-gi vár csempéje, a XVII. század második fele
8. KOZÁK, 165.: „eleinte a sas nem tart kezében semmit, ... kard és jogar karmaiba a XVII. század elején kerülnek”.
9. KOZÁK, 194.
10. Lajos u., Korvin Ottó tér, Szél u.

IRODALOM

KOZÁK=KOZÁK Károly: Kétféjű sasos kályhacsempék Magyarországon. BudRég 20. 1963. p. 165–194.

EDELKA JUHÁSZ

OFENKACHEL MIT DOPPELTEN ADLERKÖPFEN AUS ÓBUDA

Von der Wiedereroberung der Stadt Buda, bis zur Entthronung der Habsburgen, hatte ein Ungarer oft die Gelegenheit den schwarzen Vogel des Kaisers zu sehen. Er stand nicht nur an den Flaggen der Armee auf Geldmünzen und Schildern, sondern auch auf Honigkuchenfiguren und Ofenkacheln. Die Bruchstücke, die in diesem Artikel publiziert werden, erschienen bei den Ausgrabungen von Herta Bertalan in Óbuda.

Die oben erwähnten Bruchstücke sind folgende: Bruchstücke einer Druckplatte, Kachelbruchstücke in dunkelgrüner Farbe, Eckenbruchstück, ein oberes Drittel eines grünlasurierten Kachels mit Adlerfigur, der Bauchteil eines Adlers und ein fast vollkommener Halbadler mit Krone auf dem Haupt.

Laut der Aussage dieses Musterbruchstückes wurden auch in Óbuda solche zweiköpfige Adlerkachelsteine hergestellt. Ihre Herstellung, beziehungsweise ihre Einführung dauerte von der Mitte des 17. Jahrhunderts bis zum Wendepunkt des 18. Jahrhunderts.

Die Kacheln sind auf vier Varianten teilbar: es gibt verschiedene am Hals gestreiften Kachel, Kachel mit metallischem Glanz, die mit dunkelgrüner Glasur und am Ende die Importwaren. Die Vorgänger der Ofenkacheln aus Óbuda sind unter den Kacheln aus Sümeg zu treffen. Der einheimische Meister befriedigte die gestellten Ansprüche wahrscheinlich auf Grund der Kachelmuster aus Sümeg.